

УДК 341.28

Михайло Кучерук,*аспірант відділу європейського права та міжнародної інтеграції
Інституту законодавства Верховної Ради України*

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ ЯК ЗАГАЛЬНОГО ПРИНЦИПУ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

У статті розглянуто окремі аспекти організації протидії тероризму з погляду міжнародного права з урахуванням світових процесів регіоналізації. Проаналізовано роль міжнародних організацій в умовах специфічних геополітичних факторів міждержавних взаємодій у певному географічному регіоні щодо запобігання, локалізації та протидії міжнародному тероризму.

Ключові слова: тероризм, протидія тероризму, міжнародно-політичний регіон, регіональний комплекс безпеки, міжнародні організації.

Постановка проблеми. Недостатня ефективність протидії тероризму на міжнародному рівні вимагає від науковців пошуку нових підходів до вивчення тероризму й розроблення антитерористичних стратегій і тактик. Актуальним у цьому аспекті є вивчення позитивних напрацювань окремими державами в межах регіональних систем безпеки, у яких співпраця ґрунтується на процесах інтеграції та консолідації. Саме на основі такої співпраці, яка передбачає визначення природи й походження тероризму, у поєднанні з «реалізаційним» складником аспектів боротьби з тероризмом, що відбувається на території (й у виконанні громадян) конкретних держав, можливо вибудувати ефективну систему протидії цьому складному злочину.

Метою статті є дослідження регіональних особливостей протидії тероризму в безпековій взаємодії як загального принципу міжнародного права.

З цієї проблеми актуальними є наукові дослідження зарубіжних учених: Б. Бузана, А. Воскресенського, В. Міхеєва, В. Блищенко, М. Солнцевої, С. Ілларіонова, а також вітчизняних науковців: В. Антипенка, І. Зубар, М. Гуцало та інших.

Виклад основного матеріалу. Природа тероризму як способу з'ясування міжособистісних, міжгрупових, міжнародних і міжцивілізаційних стосунків має соціальну сутність і сягає в глибини історії розвитку людського суспільства. Активізація тероризму на різних етапах цього розвитку пов'язана із загостренням конфліктів різного рівня й походження. Сучасна дійсність пояснюється глобалізацією й інтернаціоналізацією основних політичних, соціальних, економічних, культурно-релігійних та інших основ світоустрою. При цьому з'ясування міжнародних і міжгрупових стосунків, які утворюються на шляху глобалізації, супроводжується активізацією асиметричних методів у формі тероризму.

Тероризм – динамічне протиборче явище. Основний засіб боротьби терористичних форму-

вань – терористичні акти, зберігаючи свою асиметричну сутність, набувають феноменальності через розмаїття способів їх учинення та добору ситуацій оптимальної ефективності впливу на противника. У цьому зв'язку вдалим убачається визначення поняття терористичного акту, що пропонує В. Антипенко: «Терористичний акт – це злочинне загальнонебезпечне діяння в тероризмі зі створення умов впливу на міжнародну організацію, державу та їхніх представників або юридичних чи фізичних осіб, або групу осіб з метою примушення здійснити або утриматися від здійснення певної дії, учинене шляхом залякування за наявності умислу на спричинення загибелі невинних людей» [3, с. 65–66].

На тлі підтвердження міжнародного «статусу» тероризму визнається важливість ролі міжнародних органів та інституцій, їх організаційно-координаційної функції з упорядкування на основі універсального міжнародного права всього комплексу правових і правозастосовних можливостей протидії тероризму з боку міжнародних, регіональних і субрегіональних організацій, а також внутрішньодержавних антитерористичних систем. Доктринальною базою для такого підходу є висновок з оцінювання якісних змін ролі міжнародних організацій з другої половини ХХ століття. Вони (зміни) полягають насамперед у тому, що міжнародні організації здійснюють вирішальний вплив на формування і становлення загальнообов'язкових для всієї міжнародної спільноти універсальних міжнародно-правових норм і зобов'язань, таких як *jus cogens* та *erga omnes*, а також у визначенні подальших тенденцій у розвитку міжнародного права, зокрема, шляхом розроблення й дослідження цих процесів регіоналізації. Стало очевидним, що творчий розподіл окреслених проблем, зважаючи на наявність геополітичних, гео економічних і культурно-цивілізованих ознак або, навпаки, на їх загальну міжнародну природу, сприятиме розбудові дієвої системи розв'язання проблем. Відповідно, на кінець ХХ століття виникла окрема галузь знань – регіоназнавство – як скоординована сукупність

наукових напрямів, а також прийомів і методів їх застосування, що утворює можливість вивчення закономірностей процесу формування й функціонування соціально-економічної системи регіонів світу, зважаючи на їхні особливості, місце та роль у міжнародних відносинах.

Щодо поняття регіоналізму, то варто погодитися з В. Міхеевим, що воно може бути визначене як взаємозалежність країн і вихід суб'єктів господарювання за національні кордони, однак обмежує сферу дії цих тенденцій регіональними межами. Регіоналізм існує як тенденція регіонального розвитку і як свідомо сформована мета. Регіоналізм передеу глобалізації світової економіки або, навпаки, протистоїть їй [5, с. 66]. За словами О. Воскресенського, регіон у міжнародних відносинах формально може мати ту саму назву, що й географічний, але нерідко склад територій (держав), які формують його в певні періоди (часто вельми тривалі), може не збігатися з регіоном географічним [5, с. 214]. Як приклад можна навести міжнародно-політичний регіон Середземномор'я, що включає в себе його афроазійський складник (у географічному розумінні): країни Північної Африки, Близького та Середнього Сходу, у тому числі й держави Перської затоки й Туреччину. Б. Бузан, один із засновників класичної теорії комплексів безпеки, вважає головним критерієм виокремлення конкретних міжнародних регіонів високий рівень взаємозалежності у сфері безпеки, що усвідомлюється суміжними державами. Зазначені держави утворюють окремі регіональні підсистеми або так звані «комплекси безпеки». Під комплексом безпеки, на думку Б. Бузана, потрібно розуміти транснаціональний регіон, який включає в себе держави та їхні складові частини, для яких спільними є сталі уявлення про безпеку й відносини у сфері безпеки. Крім того, інтереси цих держав у сфері безпеки настільки близькі, що жодна з них не може розглядати свою національну безпеку у відриві від національної безпеки своїх сусідів [8].

У міжнародно-правовій практиці регіональність значною мірою ототожнюється з регіональними міжнародними організаціями, такими як Європейський Союз, Африканський Союз, Організація Американських держав, Ліга арабських держав та інші. У межах таких регіональних організацій формується й оперує відповідне міжнародне право, у тому числі і його норми антитерористичного спрямування. Це насамперед установчі договори та регіональні конвенції (Європейська конвенція про припинення тероризму 1977 р. з Протоколом змін до неї від 15 травня 2003 р., Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2005 р., Арабська конвенція про боротьбу з тероризмом 1998 р., Конвенція американських держав про запобігання й покарання тероризму 1971 р., Конвенція Організації «Ісламська конференція» про припинення міжнародного тероризму 1999 р., Конвенція Південно-Азійської асоціації регіонального співробітництва про припинення тероризму 1987 р., Договір про співробітництво держав-учасниць СНД про боротьбу з тероризмом 1999 р. тощо).

Звідси в прагненні до миру ООН дедалі активніше співпрацює з регіональними організаціями та іншими учасниками, використовує заходи, передбачені главою VIII Статуту ООН. В Африці, наприклад, декілька регіональних і субрегіональних організацій допомагали ООН у її діяльності зі сприяння миру. Це – Організація африканської єдності (ОАЄ), Ліга арабських держав (ЛАД), Організація «Ісламська конференція» (ОІК), Економічне співтовариство західноафриканських держав (ЕКОВАС).

В Азії Асоціація держав Південно-східної Азії (далі – АСЕАН) та окремі держави кількох регіонів співпрацювали з кампучійськими сторонами з метою припинення війни в Кампучії. Кульмінацією цих переговорів стало підписання в 1991 р. в Парижі мирного договору, за яким Організації було надано мандат забезпечення контролю за проведенням у травні 1993 р. вільних виборів. АСЕАН і сусідні держави взяли на себе відповідальність за надання необхідних 16 000 «блакитних касок» і 3 600 поліцейських.

Щодо Сальвадору, то оригінальне об'єднання «Друзі Генерального секретаря» зробило свій внесок до угод, досягнутих завдяки посередництву глави ООН. Завершення війни в Нікарагуа вимагало вельми складної роботи, початої керівниками в центральноамериканському регіоні та здійсненої окремими державами, групами держав і Організацією американських держав.

У колишній Югославії місія ООН працювала в контакт з ОБСЄ й Радою Європи в галузі миротворчості, економічного розвитку, захисту прав людини й надання підтримки в проведенні виборів.

Пізнання сутності регіоналізму, динаміки притаманних йому процесів сприяє дієвому регулюванню відносин між державами, зважаючи на їх (відносин) регіональну специфіку. Крім того, воно дає ключ до предметної міжнародно-правової нормотворчості у сфері протидії збройній конфліктності, яка з усією очевидністю набуває терористичного змісту.

Загалом очевидно, що геополітичні проблеми влади й ресурсів світові лідери намагаються розв'язувати не через світові війни, а ціною регіональних та інших, дрібніших, конфліктів. Утім, як зазначає В. Антипенко, у цієї ситуації є й суто конфліктологічний аспект. Подрібнення збройної конфліктності, по-перше, свідчить щонайменше про наявність вибухонебезпечного потенціалу агресивності, який сформувався й зростає навколо докорінного соціального конфлікту та вказує на невдоволеність значної частини світового соціуму системою світоустрою; по-друге, подрібнення супроводжується розкручуванням терористичної спіралі насилля, причому з тенденцією до перекручення його змісту, яка передбачає перепроєктування агресивних почуттів мас із реальних геополітичних, соціально-економічних та інших міжнародних проблем на зловісну фігуру терориста з його вигаданою соціальною аномальністю [1, с. 65].

Отже, два основні вектори глобальної конфліктності, що визначають активність конфліктності регіональної та її терористичний зміст,

виглядають так: на конфлікт національно-визвольного характеру між розвинутими державами і «третім світом» (останньою стороною він декларується як мета розвитку, тобто переоблаштування системи світогосподарства) накладається конфлікт також глобального масштабу між провідними державами світу. За словами В. Блищенко й М. Солнцевої, виборювання геостратегічних цілей у межах конфлікту «сильних» відбувається, як правило, на територіях держав периферійної зони через регіональні конфлікти, що всіляко камуфлюються під локальні збройні протиборства [4, с. 29]. Між тим предмет цих конфліктів формується в руслі конфлікту головних гравців і суттєво впливає на міцність їхніх геополітичних позицій. Результати регіонального конфлікту тягнуть залучення або зміцнення геополітичних позицій держав-важковаговиків. Це підтверджується тим, що доля конфліктів в Афганістані, Ірані, Лівії, Сирії, Україні тощо вирішується здебільшого фігурантами конфлікту, у якому предметом є світове домінування, а також тим, що рівень напруження й інтенсивності протиборства значною мірою визначається рівнем залучення в них потенціалу провідних держав. Терористичне ж наповнення регіональних конфліктів, надаючи співмірності протиборчим можливостям сторін, робить їх особливо жорстокими й безкомпромісними. Це зумовлює потребу в утворенні та високій організації діяльності з протидії тероризму на регіональному рівні як підсистеми загальної міжнародної антитерористичної системи, а отже, поглиблення дослідження генезису і змісту сучасних конфліктів регіонального рівня.

Як зазначено вище, попри розмаїття мотивів, цілей, засобів і методів, для всіх конфліктів притаманне спільне підґрунтя: вони протікали в руслі глобального конфлікту, що уособлює суперечність біполярної на той час світосистеми. Це вказує на ознаки системності як у змісті світової конфліктності, так і в системі заходів, покликаних їй протидіяти. Практика показала, як стверджують В. Блищенко та М. Солнцева, що регіональний конфлікт може перетворитися в довготривалий процес, який розвивається зі сходженням і досягає небезпечних фаз розвитку. Він може призвести до зростання масштабів застосування зброї, у тому числі масового знищення, що здатне породити загрозу його глобалізації шляхом утягування ядерних держав. Будь-який регіональний конфлікт підсилює напруження в міжнародних відносинах [4, с. 28–29].

Ефективність в антитерористичному плані результатів дослідження типових конфліктів, найпроблемніших ситуацій, які виникають у процесі застосування міжнародно-правових імперативів, може бути винятково за врахування дій регіональних і державних структур. При цьому регіональність має розглядатися не лише в територіальному, етнокультурному значенні, а й обов'язково в аспекті можливостей реалізації певних специфічних підполітичних факторів і умов міждержавних взаємодій в окремому географічному регіоні щодо запобігання загро-

зам, локалізації та усунення загроз міжнародному миру й безпеці.

Згідно зі ст. 2 (п. 2) і ст. 23 Статуту ООН, її члени зобов'язані розв'язувати суперечки лише мирними засобами: «... так, щоб не ставити під загрозу міжнародний мир і безпеку в Європі», а ст. 52 (п.2) Статуту зобов'язує держави-члени ООН використовувати встановлені регіональними угодами зв'язки між державами і створені ними механізми розв'язання спорів. Таке зобов'язання визначається вельми чітко й однозначно: «Члени Організації, що уклали такі угоди, або органи, що їх сктановлять, повинні докласти всіх своїх зусиль для досягнення мирного розв'язання місцевих суперечок за допомогою таких регіональних органів до передачі цих суперечностей у Раду Безпеки». Варто зазначити, що, за Статутом ООН, регіональні угоди укладаються не лише для оборони регіону, а й для запобігання різного роду зіткненням між державами. Останнє положення утворює міжнародно-правове підґрунтя і для укладення угод антитерористичного спрямування, оскільки, по-перше, як уже було сказано, регіональні конфлікти дедалі більшою мірою характеризуються терористичним наповненням, по-друге, державницька суб'єктивність таких конфліктів не виключає жодних сумнівів [7].

Звідси загальна роль регіональних організацій у сфері нормотворчості вбачається в забезпеченні процесів уніфікації, гармонізації та наближення національних правових систем держав певного регіону, що, своєю чергою, сприяє їх політично-правовій інтеграції й консолідації навколо проблеми протидії тероризму. Здебільшого саме завдяки правотворчості та правозастосовній практиці регіональних міжнародних організацій створюється той міжнародно-правовий масив антитерористичних норм і принципів, які поступово формують і розвивають регіональну міжнародно-правову підсистему універсального міжнародного права у сфері боротьби з тероризмом. Згідно з домінуючою в міжнародному праві концепцією соціальної зумовленості його норм і принципів, останні виникають, змінюються, розвиваються й зникають залежно від умов суспільного життя. Це стосується функціонування міжнародного права регіонального рівня. Ми погоджуємося з твердженням І. Зубар, що всі регіональні міжнародно-правові підсистеми в загальному форматі регулюють питання співробітництва держав у політичній, економічній, соціальній, культурній сферах, однак залежно від особливостей регіонів відбувається специфікація змісту і спрямування норм міжнародного права. Наприклад, європейське право особливо увагу приділяє політичній та економічній інтеграції регіону, забезпеченню верховенства й демократичного розвитку країн регіону, цінності прав людини; американське право значну увагу приділяє питанням економічного співробітництва держав, як регіонального, так і міжрегіонального, а також питанням міжнародного приватного права; африканська підсистема міжнародного права поряд зі спробами, спрямованими на налагодження економічного співробітництва

держав, особливе значення надає соціальним правам і правам народів, подоланню наслідків колоніалізму (що є логічним процесом продовження деколонізації); особливістю ж арабського права є його релігійне підґрунтя, разом із тим воно еволюціонує під впливом загальноприйнятих універсальних норм міжнародного права, зокрема стає тільки гуманним, активно запозичує універсальні стандарти прав людини; азійський правовий простір, окрім того, що значну увагу приділяє економічному співробітництву держав, має досить державоцентричний характер, що відбиває історичні наслідки прийнятності для регіону традиції так званих «східних деспотій» [6, с. 12].

Дієвість норм міжнародного права на регіональному рівні багато в чому залежить від інституційної відповідності структури регіональних організацій реаліям міжнародного життя. Причому важливо, що такі тенденції мають як прямий, так і зворотньовекторний характер. Як відповідь на потужні процеси регіональної інтеграції другої половини XX століття на універсальному рівні створено регіональні комісії ООН – Економічна комісія для Європи, Економічна й соціальна комісія для Азії й Тихого океану, Економічна комісія для Латинської Америки та Карибського басейну, Економічна комісія для Африки та Економічна й Соціальна комісія для регіону Західної Азії.

Життєва потреба у створенні регіональних антитерористичних органів і систем підтверджується фахівцями. Досвід створення та функціонування таких органів указує на практичну придатність і перспективу перетворення їх у дієву ланку глобальної системи протидії тероризму за умови надання правових можливостей впливу на формування й застосування заходів соціально-економічної та культурно-цивілізаційної сфер. При цьому, за словами В. Антипенка, ефективна діяльність регіональних антитерористичних систем зумовлюється усвідомленням країнами-учасниками наявності реальних для них терористичних загроз; наявністю злагодженої оперативної-розшукової системи здобуття запобіжної інформації; спорідненістю й високим ступенем гармонізації правових систем держав-учасниць; наявністю передумов адаптації до міжнародних (глобальних) органів та організацій антитерористичного призначення; мобільністю розгортання максимально уніфікованих антитерористичних сил спеціальних операцій і створення організаційно-координаційних і матеріально-технічних умов забезпечення їхніх оперативно-бойових дій; наявністю держави-лідера (держав) із потужною сталою матеріально-технічною та навчально-методичною базою антитерористичного спрямування, здатною забезпечити необхідний рівень протигорства в терористичному конфлікті [2, с. 197–198].

Висновки

Підсумовуючи, можна резюмувати, що дієвість антитерористичних заходів на регіональному рівні зумовлюється врахуванням умов виникнення тероризму в регіоні та специфіки його «місцевих» виявів. Боротьба з тероризмом на регіональному рівні дає змогу поглиблено усвідомити особливості злочинних механізмів, мотивацію й цілеспрямованість терористичних формувань. На підставі цього необхідно організувати превентивні заходи політичного, соціально-економічного, культурно-цивілізаційного й іншого характеру з усунення певних детермінантів тероризму. Актуальним також є, на нашу думку, створення при ООН аналітичної структури міжнародно-кримінологічного характеру, яка зосереджуватиметься на виробленні й наданні висновків і рекомендацій регіональному співтовариству держав щодо політичних, соціально-економічних і культурно-цивілізаційних причин та умов виникнення й ескалації тероризму, шляхів їх усунення в межах координації спільної протидії тероризму як одного із загальних принципів міжнародного права.

Список використаних джерел:

1. Антипенко В.Ф. Конфліктологія у міжнародній антитерористичній правотворчості : [моногр.] / В.Ф. Антипенко, А.В. Антипенко. – Одеса : Фенікс, 2014. – 414с.
2. Міжнародне публічне право : [підручник] : у 3 т. / [В.Ф. Антипенко, Л.Д. Тимченко, О.В. Беглий, О.А. Радзівіл та ін.] ; за заг. ред. В.Ф. Антипенка. – К. : НАУ, 2012. – Т. 2. – 2012. – 348 с.
3. Антипенко В.Ф. Оптимізація антитерористичної системи держави в умовах міжнародної і регіональної інтеграції / В.Ф. Антипенко. – К., 2007. – 406 с.
4. Блищенко В.И. Региональная конфликтность и международное право (II половина XX – начало XXI века) : [учеб. пособ.] / В.И. Блищенко, М.М. Солнцева. – М. : ОАО «Издательский дом Горедец», 2005. – 496 с.
5. Восток / Запад : Региональные подсистемы и региональные проблемы международных отношений : [учеб. пособ.] / под редакцией А.Д. Воскресенского. – М. : Московский государственный институт международных отношений (Университет); Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2002. – 528 с.
6. Зубар І.В. Розвиток універсального міжнародного права та його регіональних підсистем на сучасному етапі : автореферат дис. ... канд. юрид. наук / І.В. Зубар. – К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2016. – 20 с.
7. Статут Організації Об'єднаних Націй // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010.
8. Buzan B. People, states and fear / B. Buzan. – Brighton : Harvester. 1991. – 398 p.

В статье рассмотрены отдельные аспекты организации противодействия терроризму с точки зрения международного права с учетом мировых процессов регионализации. Проанализирована роль международных организаций в условиях специфических геополитических факторов межгосударственных взаимодействий в определенном географическом регионе по предотвращению, локализации и противодействию международному терроризму.

Ключевые слова: терроризм, противодействие терроризму, международно-политический регион, региональный комплекс безопасности, международные организации.

The article discusses some aspects of counter-terrorism in terms of international law, taking into account global processes of regionalization. The author analyzed the role of international organizations in terms of specific geopolitical factors interstate interactions in a particular geographic region for the prevention, containment and combating terrorism.

Key words: terrorism, counter-terrorism, international political region, regional security complex and international organizations.

